İç Güvenlik Fakültesi Dergisi

ISSN: 3108-7248
Yıl: 2026, **Cilt:** 1, **Sayı:** 1, **Haziran** 2026 s. 101-116 **Makale Türü:** Araştırma
Makalenin Geliş Tarihi: 05.04.2026 **Makalenin Kabul Tarihi:** 25.06.2026

Çatışma Çözümü Bağlamında Koruma Sorumluluğu: 2011 Libya Müdahalesi

Ali Uzun[1]

Öz

Bu çalışmanın amacı, 2011 yılında Libya'da gerçekleşen NATO müdahalesini çatışma çözümü ve koruma sorumluluğu bağlamında inceleyerek bu tür müdahalelerin çatışma çözümü sürecinin bir parçası olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini araştırmaktır. Bu doğrultuda çalışma; çatışma çözümü kavramsal çerçevesini, koruma sorumluluğu normunu ve 2011 Libya müdahalesini vaka analizi yöntemiyle ele almaktadır. Koruma sorumluluğu normu, devletlerin kendi vatandaşlarını koruyamaması ya da korumaya yanaşmaması durumunda uluslararası toplumun müdahale meşruiyetine sahip olduğunu öngörmektedir. 2011 Libya müdahalesi, BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararıyla yetkilendirilmiş ve başlangıçta bu normatif çerçeveye uygun biçimde şekillenmiştir. Ne var ki müdahalenin seyri, sivillerin korunması amacının ötesine geçerek rejim değişikliğini hedef alan bir operasyona dönüşmüştür. Bu durum müdahalenin meşruiyetini ciddi ölçüde sorgulanır hale getirmiştir. Çatışma çözümü perspektifinden değerlendirildiğinde müdahalenin yalnızca kısa vadeli bir şiddet durdurma işlevi gördüğü, uzun vadede ise siyasi istikrarsızlık, kurumsal çöküş ve vekâlet çatışmalarına zemin hazırladığı görülmektedir. Çatışma çözümünün, müzakere, uzlaşma ve yeniden inşa gibi diğer boyutları Libya özelinde hayata geçirilememiştir. Bu nedenle 2011 Libya müdahalesi, çatışma çözümü sürecinin organik bir parçası olmayıp çatışmanın geçici olarak durdurulmasından ibaret kalmıştır. Çalışma, koruma sorumluluğu kapsamındaki müdahalelerin meşruluğunu sürdürebilmesi için çatışma çözümünün boyutlarının bütüncül benimsenmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *2011 Libya Müdahalesi, Çatışma Çözümü, Çatışmanın Durdurulması, Koruma Sorumluluğu, İnsani Müdahale.*

[1] Ali Uzun, Avukat, Doktora Öğrencisi,0000-0002-6944-4596

Journal of Faculty of Homeland Security

ISSN: 3108-7248
Year: 2026, **Volume:** 1, **Issue:** 1, **June** 2026 p. 101-116 **Article Type:** Research
Received: 05.04.2026 **Accepted:** 25.06.2026

Responsibility to Protect in the Context of Conflict Resolution: The 2011 Intervention in Libya

Abstract

The aim of this study is to examine the 2011 NATO intervention in Libya within the context of conflict resolution and the responsibility to protect, and to investigate whether such interventions can be considered part of the conflict resolution process. In this regard, the study addresses the conceptual framework of conflict resolution, the norm of the responsibility to protect, and the 2011 Libya intervention using the case study method. The norm of the responsibility to protect posits that the international community possesses the legitimacy to intervene when states fail to protect their own citizens or refuse to do so. The 2011 Libya intervention was authorized by UN Security Council Resolution 1973 and initially took shape in accordance with this normative framework. However, the course of the intervention went beyond the objective of protecting civilians and transformed into an operation aimed at regime change. This situation has seriously called into question the legitimacy of the intervention. When evaluated from a conflict resolution perspective, it is evident that the intervention served only a short-term function of halting violence, while in the long term, it laid the groundwork for political instability, institutional collapse, and proxy conflicts. Other dimensions of conflict resolution—such as negotiation, reconciliation, and reconstruction—have not been implemented in the specific context of Libya. Consequently, the 2011 intervention in Libya was not an organic part of the conflict resolution process but amounted merely to a temporary cessation of hostilities. The study concludes that the dimensions of conflict resolution must be comprehensively adopted in order for interventions under the responsibility to protect to maintain their legitimacy. The other dimensions of conflict resolution—such as negotiation, reconciliation, and reconstruction—have not been implemented in the specific context of Libya. For this reason, the 2011 intervention in Libya was not an integral part of the conflict resolution process but remained limited to a temporary cessation of hostilities. The study concludes that, for interventions under the responsibility to protect to maintain their legitimacy, the dimensions of conflict resolution must be adopted in a comprehensive manner.

Keywords: *2011 Libya Intervention, Conflict Resolution, Ceasefire, Responsibility to Protect, Humanitarian Intervention.*

Giriş

2011 yılında Libya'da başlayan protesto ve gösterilere Libya hükümetinin şiddet kullanarak karşılık vermesiyle gerilim artmıştır. Çatışmanın yoğunlaşmasının ardından NATO müdahalesi gerçekleşmiştir. NATO'nun müdahalesi uluslararası toplumun sivilleri koruma yükümlülüğü olarak tanımlanan koruma sorumluluğu normunun açık ve tartışmalı uygulamalarından biri olarak literatürde yer bulmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararları, sivillere yönelik şiddeti durdurmayı amaçlamıştır. Ancak müdahalenin amacının kısa sürede rejim değişikliğine dönüşmesi; uluslararası hukukun sınırları, insancıl müdahalenin meşruiyeti ve koruma sorumluluğunun güvenilirliği hakkında yoğun tartışmalara yol açmıştır. Ancak tartışmaların önemli bir bölümü askeri operasyonun hukuki durumu ile sonuçlarına odaklanırken, Libya müdahalesinin çatışma çözümü açısından durumu bu ilgiyi görmemiştir.

Çatışma çözümü literatürü, üçüncü taraf müdahalelerinin etkili olabilmesi için diplomasi, müzakere ve tarafların rızasına dayanan süreçlerin zorunlu olduğunu vurgular. Buna karşılık Libya müdahalesi, askeri güç kullanımının diplomasi yerine tercih edildiği ve arabuluculuk ile müzakere girişimlerinin hem çatışan taraflar hem de müdahalede bulunanlar tarafından desteklenmediği bir süreç ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Libya müdahalesi, çatışma çözümünün temel ilkelerinden uzaklaşan ve dışsal baskı yoluyla şekillenen bir çatışmanın durdurulması şekli olarak gerçekleşmiştir.

Çalışmada, vaka analizi olarak 2011 Libya müdahalesi, ikincil kaynaklara dayalı doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Araştırmada Birleşmiş Milletler kararları, uluslararası kuruluş raporları ve ilgili akademik literatürden yararlanılmıştır.

Bu çalışma, Libya müdahalesini çatışma çözümü perspektifinden yeniden değerlendirerek iki temel soruya odaklanmaktadır: (1) Koruma sorumluluğu kapsamında gerçekleştirilen bir askeri müdahale, çatışma çözümü sürecine katkısı var mıdır ve bu kapsamda değerlendirilebilir mi? (2) Çatışan taraflar, NATO ve Batılı devletlerin diplomatik süreci tercih etmemesi ile müdahale sonrası yeniden inşa eksikliği, Libya'da kalıcı ve sürdürülebilir bir çözümün ortaya çıkmasındaki rolü nedir? Makalenin temel argümanı, Libya müdahalesinin çatışma çözümü üretmek yerine, kısa vadede sivilleri koruma ve sonrasında rejim değişikliği hedefi kapsamında askeri zafer ile şekillenen bir çatışmanın durdurulması sürecidir. Bu durum hem Libya'da devlet çöküşünü hızlandırmış hem de koruma sorumluluğu normunun meşruiyetine zarar vermiş ve uygulanma şekli itibariyle norma olan inancı zedelemiştir. Çatışma çözümü ilkeleri benimsenmeksizin gerçekleşen müdahalenin uzun vadede istikrar sağlamayacağını teyit etmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çatışma çözümü ve koruma sorumluluğunun kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. İkinci bölümde 2011

Libya müdahalesinin arka planı ve müdahale süreci özetlenmektedir. Üçüncü bölümde müdahale, çatışma çözümü ve koruma sorumluluğu perspektifinden analiz edilerek Libya vakasının insani müdahale ve çatışma çözümü literatürüne sunduğu katkılar tartışılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Çatışma çalışmalarının tarihsel olarak göreceli yeni oluşu literatürde kavramsal uzlaşıyı zorlaştırmaktadır. Bu çalışma bağlamında Çatışma Çözümü (Conflict Resolution), Çatışma Yönetimi (Conflict Management), Çatışmanın Durdurulması (Conflict Settlement) ve Uzlaşma (Reconciliation) kavramlarının literatürdeki durumu üzerine durulacaktır. Kavramların kapsam ve mahiyeti farklı olmakla birlikte genel olarak birinin diğerinin alt başlığı olup olmadığı ya da çatışma çalışmaları kapsamında müstakil başlıklar olup olmadığı tartışmalıdır (Reimann, 2004, s. 42).

Soğuk Savaş döneminde çatışma çözümüne ilişkin geleneksel yaklaşımlar, hâkim olan Westphalian sistemi gereği devlet egemenliği merkezine dayanıyordu (Bercovitch & Jackson, 2009, s. 6). Bu geleneksel çatışma yönetimi araçları, mevcut düzeni ve güvenliği korumayı amaçlıyordu. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kimlik temelli dinsel ve etnik savaşların yaygınlaşması, geleneksel yaklaşımların etkisini yitirmesine yol açarak, çatışma yönetiminden çatışma çözümüne doğru bir paradigma dönüşümünün zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Çatışmalara yönelik yaklaşımlar, farklı düzeylerde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar, şiddetin kontrol altına alınmasına odaklanan çatışma yönetiminden, çatışmanın durdurulmasına, temel nedenlerin ele alınmasını amaçlayan çatışma çözümüne ve taraflar arasında kalıcı bir uzlaşmanın tesis edilmesine kadar uzanan bir yelpaze sunmaktadır. Aşağıda bu yaklaşımlar, aralarındaki farklar ve birbirleriyle ilişkileri dikkate alınarak sırasıyla ele alınacaktır.

Çatışma yönetimi, çatışmanın temel nedenlerine odaklanmadan şiddetin yayılmasını sınırlandırmayı ve tırmanmasını önlemeyi amaçlamaktadır (Wallensteen, 2002, s. 8). Başka bir ifadeyle çatışmanın olumsuz etkilerinin azaltılması ya da kontrol altına alınma çabasıdır (Miller, 2005, s. 23). Çatışma yönetimi, çatışma çözümü ile aynı anlama gelmemektedir (Robbins, 1978, s. 67). Çatışma yönetimi ve çatışma çözümü arasındaki temel ayrım, çatışma yönetiminin mevcut düzeni korumaya odaklanması ve çatışmanın altında yatan nedenlerin çözümü ile ilgilenmemesidir.

Çatışmanın çözümü için mutlaka olması gerekmeyen (Reimann, 2004, s. 45) ancak birçok durumda çözüm öncesi gerçekleşen çatışmanın durdurulması, doğrudan şiddeti sona erdirmeye yönelik (Reimann, 2004, s. 45) müzakere içeren (Kelman, 2010, s. 1-2) çabalardır. Çatışmanın altında yatan nedenlere odaklanılmamaktadır, amaç şiddeti ortadan kaldırmaktır. Tarafların müzakereler konusun-

da sıfır toplamlı algısını, sıfır toplamlı olmayan veya pozitif toplamlı bir sonuç olabileceği düzeyine çekmek amaçlanmaktadır (Reimann, 2004, s. 49). Bu bağlamda çatışmanın durdurulması, tamamlanmamış ve geçici karakterdedir (Burton, 1993, s. 172).

Çatışma çözümü, resmi ve resmi olmayan yollarla şiddeti sınırlamayı veya kontrol altına almayı ve çatışmaya neden olan sorunların değerlendirilebileceği bir zemini oluşturma çabalarını kapsayan dinamik bir süreçtir (Bercovitch & Jackson, 2009, s. 184). Bu süreç bireysel ve toplumsal düzeyde tarafların birbirlerinin çıkarlarını, ihtiyaçlarını ve perspektiflerini tanımasını içermektedir (Miller, 2005, s. 26). Taraflar birbirlerini tanıyarak uzun vadeli sonuçları ve karşı tarafın tepkilerini öngörebilir ve bilinçli tercihlerde bulunabilir (Burton, 1993, s. 3). Demokratik bir tepki olarak çatışma çözümü toplumun birçok kesimini barış sürecine ortak yapmaktadır. Barış sürecinin yerel unsurlar tarafından benimsenmesi ve geniş katılımlı çatışma çözümü kalıcı uzlaşma ve sürdürülebilir barış için önemlidir. Bu bağlamda çatışma çözümü yerel olmayan unsurların dayatmasıyla diğer bir ifade ile dışarıdan zorla gerçekleşmemelidir (Bercovitch & Jackson, 2009, s. 188).

Sanshon ve Bretherton çatışma çözümünde dört temel prensip ileri sürmüştür (2001, s. 386-392). İlk olarak rekabet yerine iş birliğine odaklanılmalıdır. Taraflardan biri rekabet halinde hareket ederse karşı tarafı da bu yönde hareket etmeye teşvik edecektir. İkinci olarak çözümler bütünleştirici olmalıdır. Tarafların ihtiyaç ve çıkarlarını uzlaştırıcı çözümler sunulmalıdır. Üçüncü olarak çıkar odaklı yaklaşımda bulunulmalıdır. Tarafların görünüşteki pozisyonlarından ziyade arka planda yer alan çıkar ve korkuları analiz edilerek başlangıçtaki pozisyondan daha iyi çözümler ortaya çıkarılmalıdır. Son olarak çatışma çözümünde barışçıl ve şiddet içermeyen yöntemler benimsenmelidir. Aksi halde barışçıl olmayan yöntemler örnek teşkil edebilecektir.

Netice olarak çatışma çözümü, tarafların birbirlerinin varlıklarını kabul ederek ve şiddete son vererek anlaşmazlıklarını çözme çabalarının bütünüdür (Wallensteen, 2002, s. 8). Bu kapsamda taraflar gelecekte birbirleriyle ilişki kurmayı kabul etmektedirler ve şiddete kalıcı olarak son verme çabası içerisindedirler.

Uzlaşma, çatışan tarafların arasında bulunan yoğun ve kalıcı hale gelmiş kötülüğün ve önceki anlaşmazlıkların kabul edilmesi ve hatta affedilmesi sürecine dönüşümü amaçlamaktadır (Miller, 2005, s. 66). Diğer bir ifade ile uzlaşma için geçmiş ile yüzleşirken ilişkileri onarmaya dönük affetme duygusunun eşlik etmesi gerekir (Bercovitch & Jackson, 2009, s. 153). Uzun vadeli bir vizyon olan uzlaşma, adaletsizliklerle mücadele edebilecek kurumlar inşa etmeli ve barışçıl ilişkiyi tesis edebilecek nitelikte olmalıdır (Theissen, 2004, s. 434; Bercovitch & Jackson, 2009, s. 184). Bu bağlamda uzlaşma başarılı bir çatışma çözümünün neticesidir (Kelman, 2010, s. 3).

Çatışma yönetimi, çatışma çözümü, çatışmanın durdurulması ve uzlaşma, uluslararası çatışmalarla başa çıkmak için birbirini tamamlayan unsurlardır. Çatışma yönetimi, kısa vadeli istikrarı sağlayarak siyasi müzakereler için fırsat yaratırken, çatışma çözümü ve uzlaşma, sürdürülebilir barış için gerekli olan temel sorunların çözümünü ve ilişkilerin dönüşümünü hedefler. Çatışmanın durdurulması ise taraflara dışardan baskı yoluyla bir anlaşmanın dayatıldığı zorlayıcı süreçlere işaret etmektedir. Burada amaç çatışmayı durdurmaktır, müdahalenin zorlayıcı doğası gereği taraflar arasındaki ilişkilerde kalıcı bir dönüşüm beklenmez.

Çatışma çözümü literatürü, ağırlıklı olarak müzakere ve arabuluculuk gibi barışçıl yöntemlere dayanmakta; ancak sivillerin yoğun biçimde hedef alındığı çatışmalarda bu yöntemlerin çoğu zaman yetersiz kaldığı görülmektedir (Regan, 2016, s. 76-77). Arabuluculuk ve barışçıl çözüm mekanizmalarının birçok vakada şiddeti sona erdirememesi, uluslararası toplumun daha kapsamlı ve zorlayıcı sorumluluklar üstlenmesi gerektiği yönündeki tartışmaları güçlendirmiştir. Koruma sorumluluğu kavramı, bu tartışmalar çerçevesinde, sivillerin korunması ve üçüncü taraf müdahalesinin meşruiyetini normatif bir zemine oturtmaktadır. Bu nedenle çatışma çözümü ve koruma sorumluluğu, barışçıl çözümün sınırları ile uluslararası toplumun müdahale sorumluluğunu birlikte ele almaya imkân tanıyan tamamlayıcı süreçler olarak değerlendirilmektedir (Regan, 2016, s. 77).

Ruanda, Kosova ve Bosna'da yaşananlar insanlığın tüm ilkelerini ihlal eden ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinin nasıl önleneceğine yönelik cevap arayışı, insani müdahale şeklinde yanıt bulmuştur. İnsani müdahale, uluslararası toplumun önce yargıç, sonrasında hukukun uygulayıcısı olarak hareket ettiği bir barış koruma biçimidir (Bercovitch & Jackson, 2009, s. 102). Çatışma dışında yer alan aktörlerin barışçıl çözüme katkı sağlama girişimidir. Esaslı bir unsur olarak insani müdahale için çatışan tarafların rızası gerekli değildir. Bu yönüyle geleneksel barış koruma girişimlerinden ayrılmaktadır. İnsani müdahale özellikle insanların devlet eliyle acı çektiği veya devletin insanların maruz kaldığı vahşeti gidereme kapasitesinin bulunmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Miller, 2005, s. 44).

Yeni bir yaklaşım terminolojik değişimi gerekli görmektedir. "İnsani müdahale" yerine "koruma sorumluluğu" kavramının kullanılmasının politik tartışmaları canlandırarak önceki müdahalelerde ortaya çıkan sorunlara cevap arayışını teşvik edeceği belirtilmektedir (Evans & Sahnoun, 2002, s. 101). Bu bağlamda "insani müdahale" ifadesi askeri faaliyetlerle ilişkilendirilmesi ve mağdurların haklarından ziyade devletlerin müdahale hakkı üzerine odaklanması nedeniyle yerine "koruma sorumluluğu" kavramına bırakmıştır. Bununla birlikte "koruma sorumluluğu" algısının üç büyük avantajının bulunduğu belirtilmiştir: sorunların desteğe ihtiyaç duyanların algısından ele alınmasını, birincil sorumluluğun ilgili devlete ait olduğunu ve son olarak koruma sorumluluğunun önleme, müdahale ve

yeniden inşa süreçlerini de kapsayan bir kavram olduğunu ima eder. Koruma sorumluluğu, yaşanan acıların vahşetin sona erdirilmesine yani insanları toplu katliamlardan, kadınları sistematik tecavüzden korumaya odaklanmalıdır. Uluslararası toplum, ilgili devlet koruma sorumluluğunu yerine getirmekten aciz veya imtina ediyorsa ya da fail ise harekete geçmektedir. Uluslararası toplumun sorumluluğu bu bakımdan ikincildir. Geleneksel müdahale kavramı önleme ve yeniden inşa boyutlarını ihmal etmiştir. Koruma sorumluluğu ile bu boyutlar ele alınabilecektir. Netice olarak koruma sorumluluğu, insancıl müdahalenin oluşturduğu problemleri aşmak için geliştirilmiş paradigma değişimidir.

Koruma sorumluluğu, 2001 yılında yayımlanan Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (The International Commission on Intervention and State Sovereignty - ICISS) Raporu'nda henüz uluslararası teamül hukukunun bir kuralı haline gelmese de artan devlet ve bölgesel örgüt uygulaması ile Güvenlik Konseyi kararlarının normu inşa etmekte olduğu değerlendirilmiştir (International Commission on Intervention, State Sovereignty, & International Development Research Centre [ICISS], 2001, s. 15; Evans & Sahnoun, 2002, s. 102). Egemenlik kavramının geleneksel Vestfalyan "kontrol" anlayışından "sorumluluk" anlayışına dönüşümü, koruma sorumluluğunun normatif temelini oluşturmaktadır. Evans ve Sahnoun'a göre, «devlet egemenliğinin en güçlü savunucuları bile bugün, hiçbir devletin kendi halkına istediği her şeyi yapma konusunda sınırsız bir güce sahip olmadığını kabul edecektir» (Evans & Sahnoun, 2002, s. 102). Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2 (7) maddesindeki iç işlere müdahale yasağına rağmen, insan hakları normlarının artan etkisi ve koruma sorumluluğu kavramının gelişimi, egemenliğin artık ikili bir sorumluluk içerdiği anlayışını güçlendirmiştir: Dışarıda diğer devletlerin egemenliğine saygı; içeride ise halkın temel haklarına ve onuruna saygı (ICISS, 2001, s. 12-13; Evans & Sahnoun, 2002, s. 102). Bu çerçevede koruma sorumluluğu, "bağlayıcı hukuk" ile "siyasi beyan" arasında yer alan, devlet davranışını etkileyen ancak henüz mahkemelerde uygulanamayan gelişmekte olan bir norm statüsündedir. Örf-adet hukukuna dönüşümü için gerekli olan yaygın devlet uygulaması ve hukuki zorunluluk inancının (*opinio juris*) tam olarak oluşması ve kabul edilmesi zaman almaktadır.

Birleşmiş Milletler Şartı'nda insani müdahale için açık bir istisna bulunmamasına rağmen (ICISS, 2001, s. 49), koruma sorumluluğunun hukuki temelleri farklı kaynaklara dayanmaktadır: Birleşmiş Milletler Şartı'nın 24'üncü maddesinde Güvenlik Konseyi'ne verilen sorumluluk, insan hakları anlaşmaları, 1948 Soykırım Sözleşmesi, Cenevre Sözleşmeleri ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü gibi uluslararası metinler bu kavrama hukuki altyapı sağlamaktadır (ICISS, 2001, s. 14-16).

Güvenlik Konseyi'nin 1990'lardaki uygulamaları, özellikle Somali ve Ruanda krizlerinde, Birleşmiş Milletler Şartı VII. Bölüm kapsamında yer alan "uluslararası barış ve güvenliğe tehdit" kavramının genişletici şekilde yorumlanmasına

öncülük etmiştir. Bu süreçte tamamen iç çatışmalar bile müdahaleyi haklı kılan tehditler olarak nitelendirilmiştir (ICISS, 2001, s. 50). Ancak Kosova müdahalesi gibi Güvenlik Konseyi onayı olmadan gerçekleştirilen operasyonlar, hukuki meşruiyet sorununu gündeme getirmiştir. ICISS Raporu, bu tür müdahalelerin tartışmalı doğasını kabul ederken, Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda ilgili devletlerin durumun ciddiyeti ve aciliyeti ile başa çıkmak için başka yollara başvurabileceğini belirtmekte, ancak bu durumun Birleşmiş Milletlerin itibarına kalıcı zarar verebileceği uyarısını yapmaktadır (ICISS, 2001, s. 55).

Koruma sorumluluğu, devletlerin kendi halklarını soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan koruma yükümlülüğü olduğunu vurgulayan ve bu yükümlülükler yerine getirilmediğinde uluslararası toplumun devreye girmesini meşrulaştıran ilkedir. Bu yaklaşım, güvenliğin devlet merkezli olmaktan çıkıp insan merkezli bir anlayışa kaymasını sağlar. Dolayısıyla koruma sorumluluğu, uluslararası toplumun ağır ve ciddi insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmamasını sağlayan bir imkân üretir. Ancak bu yönüyle koruma sorumluluğu, sadece bir güvenlik aracı değil; aynı zamanda çatışmaların önlenmesi ve barış inşası ile doğrudan ilişkili bir çatışma çözümü aracıdır.

Çatışma çözümü perspektifinden devletlerin kendi halklarını koruma sorumluluğu esasında önleyici çatışma çözümüne karşılık gelmektedir. Uluslararası toplumun destek sağlama sorumluluğu çatışma çözümünün çatışma yönetimi ve barış inşası süreçlerine mukabildir. Burada diplomasi, arabuluculuk, ekonomik destek, kapasite geliştirme ve baskıcı olmayan yaptırım mekanizmaları devreye girer. Yani uluslararası toplum, çatışmanın genişlemesini sınırlamak ve çözüm seçenekleri yaratmak için müdahil olur. Bu aşamada koruma sorumluluğu, silahlı müdahaleyi değil; tarafları masaya çekmeyi önceleyen bir yaklaşımdır.

Koruma sorumluluğu bağlamında müdahale, çatışma çözümü literatüründe çatışmanın durdurulması ile ilişkilidir. Çatışmanın durdurulması yaklaşımı, tarafların rızasına dayalı çözümden ziyade güç dengelerine ve zorlayıcı mekanizmalara dayanır. Bu nedenle barışın adil ve sürdürülebilir olmasını hedefleyen barış inşası modelleriyle gerilim içindedir. Çünkü zorlayıcı müdahaleler kısa vadede şiddeti durdursa da uzun vadeli kurumsal dönüşüm ve toplumsal uzlaşmayı zorlaştırabilir. Bu kavramsal tasnif uluslararası toplumun insani müdahalelerini çatışma çözümü bağlamında analizi için önemlidir. Böylece askeri unsurları da içeren insani müdahalelerin, çatışma çözümüne mi yoksa çatışmanın durdurulmasına mı hizmet ettiğinin tespiti yapılabilecektir.

Libya Müdahalesi ve Çatışma Süreci

Libya'nın modern bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışı ulusal hareket ile değil; sömürgeci yapının çöküşü, İkinci Dünya Savaşı'nın jeopolitiği ve BM öncülüğündeki devlet inşasının bir sonucudur (Dearden, 1950). Libya toprakları, ikinci dünya savaşı öncesine kadar, Osmanlı hakimiyetine 1911'de son veren İtalya'nın sömürgesiydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Libya toprakları İngiliz ve Fransız kontrolüne geçmiş, bir kısmında ise İtalyan etkisi devam etmekteydi. Fransa, İngiltere, İtalya ve Mısır önderliğinde Arap devletlerinin Libya'nın geleceğine dair fikir ayrılıkları, 1949'da Birleşmiş Milletlerin duruma dahil olması ile farklı devletlerin kontrolünde bulunan toprakların birleşik, bağımsız ve egemen bir devlet olarak Libya'nın kurulması kararı (United Nations [UN] General Assembly, 1949) ile son bulmuştur. Bu kararda Libya devletinin kurulmasının 1952'ye kadar tamamlanması öngörülmüştür. Nitekim kuruluş 24 Aralık 1951'de tamamlanmış, Libya Birleşmiş Milletler tarafından barışçıl yollarla kurulan ilk devlet olmuştur.

Libya tek bir devlet olarak bağımsızlığını kazanmadan önce esas olarak üçe bölünmüş durumdaydı (Dearden, 1950, s. 397 vd.). İngiltere'nin etkin olduğu Sirenayka'da Amir İdris el-Sanusi öncülüğünde bir hükümet bulunmakta ve birleşmeden bağımsızlık talep etmekteydi. Fransa etkisinde bulunan Fizan'da ise Fransa ile bağ kurma anlayışı hakimdi. Trablusgarp bölgesinde yoğun şekilde İtalyan yerleşimcileri bulunmakla birlikte politik olarak karmaşık bir yapıya sahipti. Bu bölge Sanusi'nin liderliğine karşı çıkmaktaydı. Birleşmiş Milletlerin yürüttüğü diplomasi ile bu bölgelerin farklı çıkarları birleştirilerek Sanusi'nin liderliğinde monarşik ve federal bir yapıya sahip Libya'nın kuruluşu gerçekleşti.

Libya geçmişinden gelen, kuruluş sürecinde de çözülmemiş birçok sorunla birlikte bağımsızlığını elde etmiştir (Lewis & Gordon, 1954). Vatandaşlık bilincinin oturmadığı, kabileler şeklinde toplumsal örgütlenmenin gerçekleştiği ve halkın çoğunluğunun okuma ve yazma bilmediği sosyolojik duruma ek olarak üç büyük bölge arasındaki rekabet ve güvensizlik, ekonomik durumun kırılgan ve dış yardımlara bağımlı olması Libya'nın geleceğinin tehlikede olduğuna işaret ediyordu. Libya'nın kırılgan yapısı 1969'da Kaddafi'nin darbe ile rejimi değiştirerek iktidara gelmesini kolaylaştırdı.

17 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Bouazizi'nin kendini ateşe vermesi ile başlayan protestolar kitlesel hale dönüşerek Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini etkilemiş ve 2011'in Şubat ayında Libya'da kendini göstermiştir. İlk olarak Bingazi'de ortaya çıkan barışçıl protestolar hızla ülke çapına yayılarak silahlı çatışma halini aldı. Protestoların temelinde otoriter rejim uygulamaları, Sirenayka bölgesinin ihmal edilmesi ve dışlanması, yolsuzluk ve ekonomik şikayetler yer almaktaydı.

Libya'nın kuzeydoğusundaki Bingazi bu süreçte protestoların merkezi konumunda oldu (Noueihed & Warren, 2012, s. 177 vd.). Kaddafi hükümetinin on

yıllardır Bingazi'yi ihmal ettiği algısı ile bölgenin tarihsel olarak dini yönden muhafazakârlığı ve Kaddafi tarafından baskı altına alınmış grupların yoğun olarak yaşadığı yer olması nedeniyle Bingazi'nin merkezi konumu güçlenmiştir. Bununla birlikte, Bingazi daha önce yaşanan protesto ve gösterilerin de merkezi olması nedeniyle 2011'deki protestolar için sembolik bir konumdaydı.

Ülkenin farklı noktalarından temsilci olarak Bingazi'ye gelen protestocular Ulusal Geçiş Konseyini (National Transitional Council - NTC) oluşturdu ve bu konseyi Libya'nın tek temsilcisi olarak ilan etti. Kaddafi rejiminin, protestolara orantısız ve aşırı güç kullanarak karşılık vermesi üzerine Libyalı göstericiler ve NTC, sivillerin korunması için hem Arap Birliği'ne hem de uluslararası topluma yardım çağrısında bulundu. Arap Birliği, Libya'da sivillere yönelik saldırıların sona ermesi ve toplumsal barışın sağlanmasına kadar, Libya hükümetinin Arap Birliği Konseyi toplantılarına katılımını durdurdu (Omar & Alshaikheid, 2019, s. 246; Dunne & Gifkins, 2011, s. 519). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 1970 sayılı kararı ile Libya'ya ambargo ve bir kısım tedbirlerin alınmasına karar vermiştir (UN Security Council, 2011a). Diğer taraftan Arap Birliği, 7298 sayılı kararında insani yardıma ilişkin görüşüyle birlikte Libya'nın toprak bütünlüğünün korunmasına ve egemenlik haklarına saygı gösterilmesine de yer vermiştir (Omar & Alshaikheid, 2019, s. 247). Arap Birliği'nin önleyici tedbirler alınmasına ilişkin bu anlayışı, Libya'daki krizin derinleşmesi ile birlikte değişerek doğrudan müdahale anlayışına evrilmiştir (Omar & Alshaikheid, 2019, s. 247).

Libya'da şiddetin derinleşmesi ve yoğunlaşması karşında BMGK 17 Mart 2011 tarihinde 1973 sayılı kararı almıştır (UN Security Council, 2011b). Bu karar üye devletlere sivillerin korunması için tüm önlemleri alma yetkisi vermiştir. Bunun yanı sıra 1970 sayılı karara konu tedbirler ağırlaştırılmıştır. 1973 sayılı karar ile BMGK, ilk kez müdahalede bulunulacak devletin rızası olmaksızın sivillerin korunması için askeri müdahaleye başvurulabileceği kararını almıştır (Bellamy, 2011, s. 263). Bu kapsamda 1973 sayılı karar Libya'da protestocuların uygulanmasını desteklediği, rejim yanlıların ise karşı çıktığı bir karar olmuştur.

1973 sayılı kararın alınmasından iki gün sonra 19 Mart 2011 tarihinde Fransa, ABD ve İngiltere önderliğinde NATO çatısı altında oluşan askeri koalisyon Kaddafi rejimine karşı operasyon başlattı. Bingazi kısa sürede Kaddafi muhalifleri için güvenli hale getirildi. Ülkenin diğer bölgelerinde rejimin güçlü olması NATO'nun operasyonlarını daha geniş ölçekte yürütmesine neden oldu (Zifcak, 2012, s. 66). Operasyonlar kapsamında Kaddafi ailesinin konutu hedef alınmış ve bunun sonucunda Kaddafi'nin oğlu ve üç torunu öldürülmüştür (New Agencies, 2011a). Diğer taraftan bu süreçte NATO, sivilleri ve muhalifleri hedef alan operasyonların sistemsel arıza kaynaklı olarak gerçekleştirdiğini kabul etmiştir (New Agencies, 2011b). NATO operasyonları sonucunda rejim ülkenin bir kısmında kontrolü yitirmiştir. Böylece Libya'nın bir kısmı rejim güçlerinin kontrolünde

diğer kısmı ise muhaliflerin kontrolünde olacak şekilde ikiye bölünmüştür. Bu noktada NATO, ikili yapının sona ermesi için Kaddafi rejiminin tasfiye edilmesi anlayışıyla (NATO, 2011) hükümet binaları ve altyapının tahrip edilmesi ve Kaddafi dahil Libyalı komutanların hedef alınması gibi daha güçlü operasyonlar gerçekleştirmiştir. Sivillerin korunması için askeri zaferin mutlaka kazanılması anlayışı 1973 sayılı kararın muğlaklığından sonuna kadar istifade etmiş ve sınırlarını zorlamıştır (Zifcak, 2012, s. 67).

Kaddafi rejimin tasfiyesinin sivilleri korumanın yolu olarak görülmesi ve bu anlayışla yürütülen operasyonlar sonucunda 2011 Eylül ayında çatışmalar azalmaya başlamış ve Ekim ayında da Kaddafi rejimine son verilmiştir. Birleşmiş Milletler çatışmaların azalmasıyla birlikte yaptırım ve tedbir kararlarında yumuşamaya giderek Libya'nın geleceği için 2009 sayılı kararı almıştır (UN Security Council, 2011c). Bu karar, Libya'nın temsilcisi olarak NTC kabul edilerek hükümet sorumluluklarının NTC tarafından yerine getirilmesi teşvik edilmiştir. Ayrıca, Libya Destek Misyonu'na (United Nations Support Mission in Libya - UNSMIL) yeni görevler verilmiştir. UNSMIL, Libya hükümetine kamu güvenliğinin sağlanmasında, ulusal uzlaşmanın ve siyasal diyaloğun tesis edilmesinde ve ekonomik iyileşmenin sağlanması gibi konularda destek ve yardım sağlamak üzere görevlendirilmiştir. Koruma sorumluluğu sonrası yeniden inşa süreci planlanmıştır.

Libya'da yaşanan iç çatışmaların artması, devletin ve hükümetin güç kaybetmesi ve NATO operasyonları çatışmanın yoğunluğu ve şiddetini artırmıştır. Çatışmanın bedeli, yüksek insani ve maddi olmuş ve birkaç ay içinde binlerce kişi ölmüş, yaralanmış ve yerlerinden edilmiştir. Şubat 2011 ile Şubat 2012 arasını inceleyen çalışmaya göre Libya'da 21.490 kişi hayatını kaybetmiş, 19.700 kişi yaralanmış ve 435.000 kişi yerinden edilmiştir (Daw et al., 2015, s. 103). Bu sürecin sonunda Libya, ülkenin yeniden inşası ile karşı karşıya kalmıştır.

Diplomatik Girişimler ve Arabuluculuk Çabaları

Çatışmaların durdurulması için ateşkes çağrıları ve girişimleri olmuştur. 1973 sayılı kararın alınmasından bir gün sonra Libya hükümeti ateşkes ilan ederek tüm askeri operasyonların durdurulduğunu ilan etmiştir (New Agencies, 2011c). Bu ilanda Libya Dışişleri Bakanı sivillerin korunmasının amaçlandığını belirtmiştir. Şehirlerde bulunan askeri unsurların ise ateşkes kararını ihlal etmediğini vurgulamıştır. Libya hükümetinin bu kararı zaman kazanma ve olası NATO müdahalesini engelleme manevrası olarak değerlendirilmiştir. Nitekim çatışmalar devam etmekte Libya ordusu operasyonları sürdürmektedir. 19 Mart 2011 tarihinde NATO müdahalesinin gerçekleşmesi Libya hükümetinin ateşkes ilanının gerçekçi bulunmadığına delalet etmektedir.

Afrika Birliği, Libya'da yaşanan krizin sonlanması için en başından çağrıda bulunmuş ve çatışmanın sona ermesi için plan yapmıştır (Apuuli, 2017). Protesto-

ların çatışmaya dönmesi ile birlikte Afrika Birliği çatışmanın barışçıl yollarla çözülmesi için çağrıda bulunmuş ancak çatışmanın derinleşmesi üzerine yol haritası belirlemiştir. İlk basamakta ateşkesin sağlanmasına çabalanmıştır. Afrika Birliği bünyesinde kurulan komite taraflar ile görüşmüş ancak başarılı bir sonuç alınamamıştır. İlk bakışta başarısızlığın nedeni olarak muhaliflerin esas talebi olan Kaddafi ve ailesinin siyasetten çekilmesinin Afrika Birliği'nin planında yer almaması görülebilir (New Agencies, 2011d). Ancak başarısızlığın kökünde yatan sebepler şu şekilde sıralanabilir: kuvvet kullanma yetkisine sahip ve muhaliflerin tarafında yer alan NATO, Birlik heyetinde yer Kaddafi yanlıları, Afrika Birliği'nin arabuluculuk yapmasında NTC'nin rızasının olmaması ve çatışan tarafların askeri başarı elde edilebileceğine dair inançlarının bulunması (Apuuli, 2017, s. 9 vd.). Her ne kadar Birliğin planı Kaddafi tarafından kabul edilse de NTC tecrübelerine dayanarak bunun taktiksel bir manevra olduğunu değerlendirmiştir.

Birleşmiş Milletler müzakereler başlatması için Ürdün eski Dışişleri Bakanı Abdel-Elah Mohamed Al-Khatib'i özel temsilci olarak atamıştır (UN Secretary-General, 2011). Temsilci bu görevinde başarılı olamamıştır. Birliğin başarısızlığının altında yatan sebepler temsilci için de geçerlidir. Rejim ile muhalifler arasındaki güç dengesi NATO desteği ile değişime uğramış ve NATO operasyonlarına öncülük eden devletler rejim değişikliğini ve askeri bir başarıyı arzulamıştır.

NTC, muhaliflerin ortak hedefi olan Kaddafi rejiminin tasfiyesi sonrasında, ülkede bulunan farklı grupları bir araya getirerek kendisini ulusal ve egemen bir yönetim olarak konumlandırdı (Pack et al., 2014, s. 12). Homojen olmayan toplum yapısı, çok sayıda silahlı grup ve çökmüş ordu ve güvenlik sistemi Libya'nın yeniden inşası için büyük zorluk oluşturmaktaydı (Lacher, 2020, s. 24). NTC ekonomik toparlanmayı sağladı ve kongre seçimini gerçekleştirdi. Diğer taraftan milislerin tasfiyesini sağlayamadı ve güvenlik krizi oluştu. Buna heterojen toplumsal yapının pekişmesi eşlik etti. Eylül 2012'de ABD Büyükelçisinin öldürülmesi yeni kurulan devletin çöküşünü simgeledi (Pack et al., 2014, s. 14). Merkezi hükümetin yerel milislere bağlı olması, yerel milislerin ise kendi topluluklarını temsil etmesi ve ulusal yapıya entegre olmamaları ülkenin hızlı şekilde parçalanmasına neden oldu (Lacher, 2020, s. 24; Pack et al., 2014, s. 16).

NATO müdahalesinin motivasyonu sivillerin korunmasından rejimin değiştirilmesine dönüşmesiyle askeri operasyona öncülük eden ülkeler için müzakere yoluna başvurulması anlamsızlaşmıştır. Müzakerelere başvurulması durumunda Kaddafi iktidarının ömrünün uzayabilmesi, askeri operasyonların öneminin azalması ve siyasi baskıların artması ihtimali artacaktır. Bu nedenle NATO müzakerelere mesafeli bir duruş sergilemiştir.

Sonuç

NATO'nun 2011 Libya müdahalesi çatışmaya dışsal bir müdahaledir. Bu müdahalenin çatışma çözümü sürecinin bir parçası olup olmadığı müdahalenin özellikleri ile belirlenebilecektir. NATO'nun müdahalesi dayatma şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim Kaddafi rejimi NATO müdahalesini kabul etmemiş, diğer bir ifadeyle çatışmanın taraflarından biri rıza göstermemiştir. Buna rağmen NATO operasyonlarını yoğunlaştırmış ve çatışmanın tarafı gibi hareket ederek Kaddafi rejimine son vermeyi amaçlamıştır.

Çatışma sürecinde müzakere teşebbüsleri, NATO'nun ve operasyona öncülük eden devletlerin pozisyonu ve tutumu nedeniyle işlevsiz hale gelmiştir. Afrika Birliğinin ve Birleşmiş Milletler özel temsilcisinin girişimleri, NATO ve unsurlarının askeri operasyonu çare görüp müzakere süreçlerini teşvik etmemeleri nedeniyle ilerleme sağlayamamıştır. NATO'nun müdahalesi, kısa süreli şiddeti sonlandırmış ve Kaddafi rejiminin tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. Ancak çatışmanın nedenlerini çözememiş, siyasal bir düzen kuramamış ve barış tesis edememiştir. Bu itibarla, müdahale çatışmanın çözümüne değil çatışmanın durdurulmasına hizmet etmiştir. Libya'daki şiddet kısa süreli olarak azalsa da uzun süreçte sona ermemiştir. Günümüzde ise Libya, parçalanmış yapısı ve yönetim krizleri ile toplumsal uzlaşı ve barıştan uzak bir görüntü oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2011 Libya müdahalesi, çatışma çözümü süreci kapsamında olmayıp çatışmanın durdurulması olarak değerlendirilmelidir. Çatışma çözümü sürecine ilişkin olabilmesi için tarafların rızasının bulunması ve askeri güç ile değil siyasi girişimler ile hareket edilmelidir.

Koruma sorumluluğu bağlamında Libya müdahalesi uygulanışı itibariyle tartışmalıdır. BMGK'nin 1970 ve 1973 sayılı kararları koruma sorumluluğunun müdahale boyutunu oluşturmaktadır. Bu kararlar kapsamında uçuşa yasak bölge, Uluslararası Ceza Mahkemesine sevkler, mal varlığı dondurmaları, silah ambargosu uygulamaları ve askeri operasyonlar gerçekleşmiştir. Arap Birliğinin müdahale çağrısı, Rusya ve Çin'in çekimser kalmaları ve Kaddafi'nin açıklamaları askeri operasyonların gerçekleştirilmesindeki çekinceleri azalttı ve meşruiyet inancını artırdı. Ancak NATO'nun çatışmanın tarafı gibi hareket ederek sivillerin korunması amacını rejim değişikliğine dönüştürmesi koruma sorumluluğunun araçsallaşmasına neden olmuştur.

İnsani müdahale kavramının koruma sorumluluğu kavramına dönüşmesi ile müdahalenin yanı sıra önleme ve yeniden inşa süreçlerinde planlanması amaçlanmıştır. Libya müdahalesinde ise önleme aşaması tamamen atlanmıştır. Bölgesel örgütlerin veya Birleşmiş Milletlerin önlemeye ilişkin olarak çalıştırdıkları bir mekanizma bulunmaktadır. Bu eksiklik ve amaçtaki dönüşüm koruma sorumluluğunun meşruiyetine zarar vermiştir. Koruma sorumluluğun meşruiyeti, bu kapsamdaki uygulamaların çatışma çözümü süreçleri ve ilkeleri ile bağdaşması durumunda muhafaza edilebilecektir.

Libya müdahalesinde çatışmanın durdurulmasının sağlanması cihetiyle koruma sorumluluğunun müdahale boyutunun çalıştığı söylenebilir. Koruma sorumluluğunun niyetinin Libya'daki sivillerin korunmasından rejimin değiştirilmesine dönüşmesi, normatif durum ile pratik durum arasındaki farkı açıkça ortaya koyarak kendi meşruiyetine zarar vermiştir. Rejim değişikliğinin gerçekleşmesi ile müdahale amacını gerçekleştirmiş ve yeniden inşaya yönelik rejim değişikliğinde ortaya konulan çabaya benzer bir çaba ortaya konulmamıştır. Koruma sorumluluğu bağlamında Libya müdahalesi, kısa vadede şiddeti durdurması ile başarılı; uzun vadede istikrarsızlığa neden olması ile başarısız bir operasyondur.

2011 Libya müdahalesi, çatışan taraflardan biri olan Kaddafi rejimini sona erdirmiş ancak bu, barış ve uzlaşı sağlamamıştır. Çatışma çözümünün askeri unsurlar vasıtasıyla gerçekleşmeyeceğini, bunun başka çatışmalar üretebileceğini ortaya koymuştur. Koruma sorumluluğuna dair meşruluk inancının çatışma çözümü ilkelerinin uygulanmasına bağlı olduğu görülmüştür.

Kaynakça

Apuuli, K. P. (2017). The African Union's Mediation Mandate and the Libyan Conflict (2011). *African Security, 10(3-4)*, 192-204.

Austin, A., Fischer, M., & Ropers, N. (Eds.). (2004). *Transforming ethnopolitical conflict: the Berghof handbook*. Springer Science & Business Media.

Bellamy, A. J. (2011). Libya and the responsibility to protect: The exception and the norm. *Ethics & International Affairs, 25(3)*, 263-269.

Bercovitch, J., & Jackson, R. D. W. (2009). *Conflict resolution in the twenty-first century: principles, methods, and approaches.* University of Michigan Press.

Burton, J. (1990). *Conflict: Human needs theory*. Springer.

Daw, M. A., El-Bouzedi, A., & Dau, A. A. (2015). Libyan armed conflict 2011: mortality, injury and population displacement. *African Journal of Emergency Medicine, 5(3)*, 101-107.

Dearden, A. (1950). Independence for Libya: The Political Problems. *Middle East Journal*, *4(4)*, 395–409. http://www.jstor.org/stable/4322218

Evans, G., & Sahnoun, M. (2002). The responsibility to protect. *Foreign affairs*, 99-110.

International Commission on Intervention, State Sovereignty, & International Development Research Centre. (2001). *The responsibility to protect: report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. IDRC.

Kelman, Herbert C. (2011), 'Reconciliation as Identity Change: A Social-Psychological Perspective', in Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), *From Conflict Resolution to Reconciliation*, https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195166439.003.0006.

Kelman, H. C. (2010). Conflict resolution and reconciliation: A social-psychological perspective on ending violent conflict between identity groups.

Lacher, W. (2020). *Libya's fragmentation: Structure and process in violent conflict*. Bloomsbury Publishing.

Lewis, W. H., & Gordon, R. (1954). *Libya after Two Years of Independence. Middle East Journal*, *8(1)*, 41–53. http://www.jstor.org/stable/4322564

Miller, C. A., & King, M. E. (2005). *A glossary of terms and concepts in peace and conflict studies*.

NATO. (2011, 8 Temmuz). *Statement on Libya*. https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2011/06/08/statement-on-libya

New Agencies. (2011, 1 Mayıs). *Nato strike 'kills Gaddafi's youngest son'*. Al jazeera. https://www.aljazeera.com/news/2011/5/1/nato-strike-kills-gaddafis-youngest-son

New Agencies. (2011, 11 Nisan). *Libyan rebels reject African Union peace plan*. Al Jazeera. https://www.aljazeera.com/news/2011/4/11/libyan-rebels-reject-african-union-peace-plan

New Agencies. (2011, 18 Mart). *Libya declares ceasefire but fighting goes on.Al Jazeera*. https://www.aljazeera.com/news/2011/3/18/libya-declares-ceasefire-but-fighting-goes-on

New Agencies. (2011, 19 Haizran). *NATO admits civilian deaths in Libya raid*. Al Jazeera. https://www.aljazeera.com/news/2011/6/19/nato-admits-civilian-deaths-in-libya-raid

Omar, K. M., & Alshaikheid, S. A. (2019). International Intervention in Libya since 2011 and Its Political Implications. *Journal of Middle Eastern Studies*, 11(2).

Pack, J., Mezran, K., & Eljarh, M. (2014). The Center and the Periphery: The Struggle for Post-Qaddafi Libya. *In Libya's Faustian Bargains: Breaking the Appeasement Cycle* (pp. 11–16). Atlantic Council. http://www.jstor.org/stable/resrep03592.4

Regan, S. O. (2016). Conflict Resolution Revisited: Peaceful Resolution, Mediation and Responsibility to Protect. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 5(1), 69-78.

Robbins, S. P. (1978). "Conflict management" and "conflict resolution" are not synonymous terms. *California management review*, 21(2), 67-75.

Theissen, G. (2004). Supporting justice, co-existence and reconciliation after armed conflict: strategies for dealing with the past. *In Transforming Ethnopolitical Conflict: The Berghof Handbook* (pp. 421-440). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

UN General Assembly (4th sess. : 1949 : Lake Success and Flushing Meadow, N.Y.). (1949). *Question of the disposal of the former Italian colonies*. https://digitallibrary.un.org/record/666748?v=pdf

UN Security Council (66th year : 2011). (2011). *Resolution 1970 (2011)* / adopted by the Security Council at its 6491st meeting, on 26 February 2011. https://digitallibrary.un.org/record/698927?ln=en&v=pdf

UN Security Council (66th year : 2011). (2011). *Resolution 1973 (2011)* / adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011. https://digitallibrary.un.org/record/699777?ln=en&v=pdf

UN Security Council (66th year : 2011). (2011). *Resolution 2009 (2011)* / adopted by the Security Council at its 6620th meeting, on 16 September 2011. https://digitallibrary.un.org/record/710980?ln=en&v=pdf

UN Secretary-General. (2011). *Letter dated 10 March 2011 from the Secretary-General to the President of the Security Council*. https://digitallibrary.un.org/record/699436?ln=en&v=pdf

Wallensteen, P. (2002). *Understanding conflict resolution*. Sage.

Zifcak, S. (2012). The responsibility to protect after Libya and Syria. *Melbourne Journal of International Law, 13(1)*, 59-93.